

Annelies van Heijst en Marjet Derks, *Catharina Halkes. 'Ik verwacht iets groots'. Levenswerk van een feministisch theologe 1920-2011* (Vantilt; Nijmegen, 2016) 608 p., ill., €29,95 ISBN 9789460042645

'Ik heb als een razende geleefd': biografie van Tine Halkes, 'aartsmoeder' van de feministische theologie

Na het overlijden van de eerste Nederlandse hoogleraar feministische theologie Catharina Halkes op Witte Donderdag 2011 schreef Ad Simonis, emeritus-aartsbisschop van Utrecht, haar naasten een condoleancebrief. Hij onderstreepte dat hij zijn aanvankelijke veto over het spreken van Halkes bij het pausbezoek in mei 1985 had ingetrokken. Toch vormt dit spreekverbod achteraf gezien misschien wel Halkes' *finest hour* als kritische katholiek en voorvechtster van een gelijkwaardige positie voor vrouwen in de rooms-katholieke kerk. Zij hield zelf vast aan Simonis' spreekverbod, omdat niet spreken met Johannes Paulus II in het over-geregisseerde officiële programma haar meer en strategisch betere (media-)aandacht opleverde. Die kapitaliseerde zij op 8 mei 1985, op het Malieveld in Den Haag, waar meer dan 10.000 verontruste Nederlandse katholieken samenkwamen om 'het andere gezicht' van de kerk te laten zien. Halkes werd onthaald als 'de vaandeldrager van monddood gemaakte mensen in de kerk' (p.445) en kon nog lang op deze reputatie teren.

Wie deze dikke, vlot geschreven, rijk en aansprekend geïllustreerde biografie heeft gelezen, verbaast zich niet over Halkes' strategische manoeuvre met de voor haarzelf gunstige uitkomst. De kwestie rond het spreekverbod illustreert haar tomeloze ambitie, niet getemperd door gevorderde leeftijd – ze was toen 65. Haar biografen corrigeren zakelijk de zelfbeelden die Halkes heeft geconstrueerd en bijgesteld – als zou ze altijd gevraagd zijn of overal ingerold zijn. Zij opereerde doelgericht, op het offensieve af. Halkes wilde iets van haar leven

maken en steeds zichtbaar zijn. Ze was gepassioneerd, geëngageerd, maar ook mateloos, onzeker en depressief onder haar eigen geldingsdrang. Onder die geldingsdrang leden ook anderen als Halkes dacht dat zij haar onvoldoende steunden of zelfs dwarszaten. Tussen haar ambitie en haar capaciteiten gaapte een kloof die Halkes niet door inhoudelijke concentratie dichtte, maar steeds probeerde te maskeren door aangepaste doelstellingen en zelfbeelden, of door het mobiliseren van het eigen uitgebreide netwerk. De biografen oordelen dat zij geen groot denker of baanbrekende wetenschapper was. Ook toen ze vlak voor haar pensioen bereikte waar ze naar eigen zeggen altijd voor had gevochten – de vestiging van de feministische theologie in de academie, met een leerstoel aan de Nijmeegse theologische faculteit – kon ze daar met publicaties noch onderwijs overtuigend wetenschappelijk vorm aan geven. Dat tekort compenseerde ze ruimschoots door beeldvorming in de media, waar ze als aartsmoeder van de feministische theologie op het schild werd gehesen en gehouden. Onder die beeldvorming was sprake van grote waardering van veel katholieken voor Tine Halkes. Vooral voor vrouwen was zij een aansprekend voorbeeld van een progressief katholicisme dat hen niet op een maatschappelijk ondergeschikte plaats hield, maar de invloed gaf die zij wensten op grond van hun kwaliteiten.

Beide auteurs, de theologe Annelies van Heijst en de historica Marjet Derks, waren Halkes' gedroomde biografen. Zij kenden Halkes hun hele werkzame leven, wisten waar zij aan begonnen en wisten ook dat ze daar niet

aan moesten beginnen zolang Halkes leefde. Halkes' voorkeur is begrijpelijk – al is het de vraag of zij had voorzien dat ze zo kritisch gewogen zou worden. Samen kunnen Van Heijst en Derks bogen op een indrukwekkende onderzoekservaring in de netwerken waarin Halkes zich na de Tweede Wereldoorlog profileerde: katholieke vrouwenorganisaties, de kerkelijke vernieuwingsbeweging vanaf eind jaren vijftig, en de theologie als wetenschappelijk veld met daarin feministische theologie als nieuw specialisme. Met die kennis verankeren zij Halkes' leven en werk in bredere historische ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving, de katholieke kerk en de wetenschap. 'Tine' is de naam die Halkes draagt in de biografie, wat een vervreemdende familiariteit oproept voor wie Halkes niet (goed) heeft gekend. Het wringt vooral waar anderen in de tekst met hun achternaam genoemd worden, maar Halkes gewoon Tine blijft.

De chronologisch opgebouwde biografie steunt op talrijke interviews en uitgebreid archiefonderzoek in en buiten Halkes' eigen archief. Niet iedereen wilde met de biografen spreken over Halkes, enkelen alleen als ze anoniem zouden blijven. De biografen weten Halkes' levenswerk, de directe en intensieve wijze waarop zij leven en werk verknoopte, inzichtelijk te maken en vooral de overvloedige beeldvorming over haar tot proporties terug te brengen. Haar drive en roeping om als katholieke vrouw iets neer te zetten en iets te betekenen kan herleid worden tot het welgestelde hogere middenstandsmilieu waaruit haar moeder afkomstig was. Dat Halkes haar vader verloor toen zij negen was en het gezin door diens ongelukkige financiële management in een precaire positie kwam, verklaart waarom beloning voor het werk dat ze verzette een obsessie was en bleef.

Bij belangrijke wissels in haar leven is zij

van spoor veranderd. Het aanvankelijke streven naar een academische loopbaan na haar studie Nederlands in Leiden, geïnspireerd door de latere Nijmeegse hoogleraar Geschiedenis Louis Rogier die tussen 1942 en 1947 haar leermeester, surrogaat-vader en minnaar was, verruilde ze voor het huwelijk met neerlandicus Theo Govaart. Met hem kreeg ze drie kinderen, samen vormden ze een *powerkoppel* dat een goed geolied huishouden zo bestierde dat voor beiden voldoende tijd overbleef om maatschappelijk actief te zijn. Halkes maakte onbetaald carrière met bestuurswerk binnen katholieke vrouwenorganisaties in haar toenmalige woonplaats Breda. Van daaruit overwoog zij een overstap naar de politiek. Die raakte echter geblokkeerd door wrijving met gevestigde oudere katholieke politica's als Marga Klompé en Anna de Waal, die Halkes' wijze van optreden en onderhandelen onproductief vonden. Daarop verlegde Halkes haar ambitie richting het kerkelijke domein. Als getrouwde vrouw en moeder bracht zij daar eind jaren vijftig een specifiek vrouwelijke ervaringsdeskundigheid in over geloof en moraal. Daarop vestigde ze een gezagvolle spreekpositie tegenover andere vrouwen (meest ongehuwde politica's en bestuursters en vrouwelijke religieuzen), maar ook tegenover mannelijke theologen. Foto's uit die tijd laten haar zien als *queen bee* in mannelijk, klerikaal en geleerd gezelschap en onderstrepen wat tegen het slot van de biografie staat: dat zij zichzelf eigenlijk geschapen vond voor het priesterambt. Dat zij zich in dat opzicht een uitzondering vond onder vrouwen snapt de lezer(es) dan eveneens.

Halkes had het tij mee en buitte dit uit waar het ging om constante, ook persoonsgerichte media-aandacht voor wat zich op kerkelijk-religieus vlak aftekende. Tussen de klerikale experts vormde Halkes een welkome afwisseling voor journalisten in haar netwerk.

Ze draaide achter de schermen mee met het Tweede Vaticaans Concilie in Rome tussen 1962 en 1965. Door de liefdesrelatie die ze, aanvankelijk nog getrouwd met Govaart, aanging met de priester en latere hoogleraar pastoraaltheologie Frans Haarsma verstevigde ze haar netwerk. Daarmee plaveide ze eind jaren 1960 ook haar entree in de theologische faculteit van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Via een studentassistentenschap binnen de afdeling Pastoraaltheologie (onder leiding van Haarsma) wist Halkes in de loop der jaren een vaste positie als docent en vlak voor haar pensioen als hoogleraar te verwerven. Voor haar was dat de kroon op haar werk, een beloning ook voor alle jaren dat ze voor haar eigen gevoel niet voor vol werd aangezien. Ook deze zelfrepresentatie wordt door de biografen teruggebracht tot de feiten: Halkes had geen theologie gestudeerd, was niet gepromoveerd, had hoofdzakelijk voor een niet-wetenschappelijk publiek gepubliceerd en haar talenten aangewend voor haar eigen positie en imago.

De biografie belicht wetenschapshistorische relevante consequenties van de universitaire democratiseringsgolf vanaf eind jaren 1960. Aan de Nijmeegse universiteit kwamen nieuwe specialismen van de grond waarop ook wetenschappelijk ongekwalificeerde krachten binnen dobberden die, zoals Halkes,

opgang konden maken in de universitaire gederen. In haar geval was gender een belangrijke factor, die zij tussen 1975 en 1985 behendig uitbuitte door haar eigen ervaring met (kerkelijke) pressiegroepen te koppelen aan de actiebereidheid van kritische studentes die stredden voor de zichtbaarheid van vrouwen in de wetenschap. De biografen laten overtuigend zien dat Halkes' visies binnen de ontluikende vrouwenstudies theologie al snel als uitgewerkt of te weinig wetenschappelijk werden gezien, maar dat haar netwerk en wijze van druk uitoefenen in universitaire kaders niet gemist konden worden bij de vestiging van deze nieuwe discipline. Halkes was niet de enige die zo boven kwam en bleef drijven. Zelf wist ze zich omringd door vele heren die ondanks – volgens haar – middelmatige kwalificaties toch vaste posities hadden. Halkes stelde hen zeker in de schaduw met haar gedrevenheid, haar vermogen om een brede maatschappelijke achterban voor haar inzichten te verwerven, en haar moed om iedere gelegenheid op mediale zichtbaarheid aan te grijpen en daarmee de (feministische) theologie een gezicht te geven.

Marit Monteiro, Radboud Universiteit Nijmegen